

COMUNITATEA ISIACĂ DIN *CALLATIS*

“For death is no more than a turning of us over from time to eternity”.

William Penn.

Dan Augustin Deac*

* Universitatea Babeș-Bolyai, Facultatea de Istorie și Filozofie; dan_deac1923@yahoo.com

Abstract: This paper aims to present the Isiac community which evolved during the second and the third centuries A.D. in the coastal settlement of Callatis, on the western shores of the Black Sea. The author presents the findings, namely a marble plaque with a Greek inscription, mentioning Hekateios, an Isiac follower, two cases of burials with mummifications (although one of them is questionable) with exquisite funerary inventory and numerous coins minted during the reigns of Commodus, Septimius Severus and Gordian III in the above mentioned polis. Put together, all this data suggests the fact that in Callatis must have existed a strong religious community adorning the goddess Isis, a community that was most probably formed by a wide variety of people, with different geographical origins and different social backgrounds and not necessarily coming from Egypt. This data suggests also the fact that the cult of Isis was public in Callatis (and highly likely of Sarapis, too) during the second part of the second century and during the third century, probably as a result of the supporting-policy of these cults by the Severian emperors. Last but not least the evidence show that in Callatis, like in nearby Tomis, a sanctuary/temple dedicated to Isis must have been erected during the Principate.

Key words: Callatis, mummifications, Isis, religious community.

În acest studiu¹, dedicat în memoria celui care a fost reputatul cercetător Liviu Măruia, se analizează pe baza unor descoperiri arheologice din necropola nordică a orașului *Callatis* și nu numai, posibilitatea existenței unei comunități religioase puternic dezvoltate, devotată Isidei.

---

¹ *Această lucrare a fost posibilă prin sprijinul financiar oferit prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, cofinanțat prin Fondul Social European, în cadrul proiectului POSDRU/107/1.5/S/77946, cu titlul “Doctoratul: o carieră atractivă în cercetare”.*

Cea mai veche atestare a unui adorator al Isidei din Callatis² se datează în jurul anului 200 î.Ch. (datare conform lui Laurent Bricault) dintr-o inscripție de la Delos, din *Sarapeion*-ul C³. Textul ne informează de faptul că Glaukos, fiul lui Gouros, și fiul său Paramonos și soția sa Aggelis, originari din Callatis, au dedicat la ordinul zeului o bază mare (de statuie), aceasta fiind dedicată lui Sarapis, Isis și Anubis⁴. Totuși, dedicația nu confirmă existența unui cult public pentru divinitățile originare din Egipt la Callatis în epoca elenistică, ci deocamdată, a unuia privat, prin familia lui Glaukos. Situația se prezintă însă cu totul altfel în epoca romană imperială.

În anul 1970, s-a descoperit, într-un tumul din necropola antică din partea nordică a orașului Mangalia, un sarcofag de marmură, nedecorat în exterior, în care era depus corpul unei persoane de sex feminin decedate în jurul vârstei de cincizeci de ani (Cat. Nr. 3, fig. 1; a se consulta bibliografia privind inventarul bogat al mormântului). Astfel s-a putut constata cantitatea mare de rășină din dorința de a mumifica corpul. Printre descoperirile din mormânt merită menționat un artefact ce pare a fi un *sistrum*, specific ritualurilor religioase adresate zeiței Isis. De asemenea, din Mangalia, din necropola amintită în rândurile de mai sus, provin mai multe obiecte asociate cultului Isidei și care făceau parte din colecția N. Roșculeț din Constanța (Cat. Nr. 2). Aceste obiecte, printre care amintim un bust feminin cu frizură specific egipteană, patru măști funerare de factură egipteană și un ornament de bronz în forma unui chip uman cu *klaft* pe cap, au fost descoperite într-un mormânt sugerând un alt caz de mumificare (din nefericire corpul nu s-a păstrat). Tot de la *Callatis* provine dintr-o necropolă o stelă funerară din marmură a cărei inscripție menționează faptul că un anume Papeias, fiul lui Meneios, a ridicat stela pentru soția sa (nenominalizată), fiica isiacului Hekateios, când aceasta a trecut în neființă la vârsta de 30 de ani (Cat. Nr. 1).

Monedele bătute în acest oraș cu efigia împăratului Commodus, Septimius Severus sau Gordian al III-lea⁵ pe avers și imaginea Isidei, protectoarea navigației, pe revers (Cat. Nr. 4), ajută la crearea unei imagini privind modul în care era Isida văzută de comunitatea din Callatis și anume ca protectoare a navigației și patroană a marinarilor și comercianților⁶.

---

² Pentru difuziunea cultelor egiptene în zona vestică a Pontului Euxin a se consulta Bricault, 2001.

³ Despre *Sarapeion*-ul C de la Delos a se consulta: Bricault, 1996, p. 597-616; Bricault, 1997, p. 119.

⁴ IG, XI, 4, 1238 = RICIS, 202/0179; Bricault, 2007, p. 248, nota 10.

⁵ Bricault, 2008.

⁶ Bricault, 2007, p. 248, nota 10.

Chiar dacă informațiile privind asocierile cu eventuale influențe originare din Egipt sunt parcimonioase, se pot astfel trage unele concluzii.

Așadar avem de a face cu un cult al Isidei puternic implementat în viața publică a *polis*-ului de pe malul Pontului Euxin, care “*ne peut surprendre*”, așa cum remarca L. Bricault⁷. Comunitatea religioasă a cărei membrii (femei și bărbați) erau adoratori ai Isidei, judecând după inventarul funerar din cele două morminte, pare să fi avut o oarecare elită potentă financiar (dar nu neapărat și social!). Se mai poate observa faptul că, din a doua jumătate a secolului al doilea și până în mijlocul secolului III d.Ch. cel puțin, se distinge o puternică influență a acestei comunități isiace în viața publică a orașului Callatis. În ceea ce privește membrii ai acestei comunități isiace, nu putem vorbi de egipteni sau alexandrini veniți sau aduși din diferite motive la Callatis (chiar dacă se folosește mumificarea⁸) ci, mai degrabă, de o comunitate pestriță, variată atât din punct de vedere al originii membrilor cât și poate a poziției sociale⁹.

CATALOG

1. Stelă funerară din marmură a unui isiac.

Text: [Π]απείας Μηνείου ανέθηκεν τήν/ [σ]τήλην τῇ ἰδίᾳ γυναικεῖ (Εἰ)σιακοῦ/ [Ε]κατήου θυγατρει ἐτῶν λ´ / [χ]αῖρε χαῖρε καὶ σό, παροδεῖτα.

Descriere: Stela funerară este ruptă în trei fragmente dintre care două se află la București și unul la Constanța. Deasupra textului se află un relief într-o nișă. Relieful redă un bărbat ținând în mâna dreaptă ridicată o coroană funebră, uitându-se spre stânga și stând întins pe o *klinè*. În colțul din stânga inferior se află redată o persoană iar în fața bărbatului de asemenea stă o femeie așezată pe un scaun. Pe o masă alăturată se pot distinge o prăjitură și fructe.

Loc de descoperire: Mangalia.

Loc de păstrare: două fragmente la Muzeul Național de Istorie a României, nr. inv. 601 iar al treilea la Muzeul Național de Istorie și Arheologie Constanța, nr. inv. 15962.

Datare: sec. II-III d.Ch.

Bibliografie: Avram, 1997, 5-11, pl. I; ISM, III, 183; Bricault, 2001, p. 30; RICIS, 618/0901 (împreună cu comentariul despre ceea ce însemna *eisiakos* în lumea greacă a Imperiului Roman).

---

⁷ Bricault, 2007, p. 264.

⁸ Există mai multe cazuri de mumificări ale unor persoane care nu erau egipteni sau alexandrini (pentru aceste cazuri a se consulta Chioffi, 1998).

⁹ Până în prezent numele dedicanților (e.g. Hekateios) par a sugera că avem de a face cu personaje provenind din părțile răsăritene ale Imperiului Roman, vorbitoare de limbă greacă.

2. Mormânt cu piesa din categoria *aegyptiaca* ca inventar.

Descriere: În colecția N. Roșculeț din Constanța se aflau o serie de obiecte care făcuseră parte dintr-un inventar funerar al unui mormânt aflat în necropola din partea de nord a Mangaliei. Astfel amintim:

- a. două măști funerare identice, reprezentând două personaje feminine având părul prins deasupra frunții cu o fundă.
- b. Două măști identice redând capete feminine cu frizură tipic egipteană. Margarita Tacheva-Hitova menționează “*vertebrele lui Osiris*” vizibile în partea din spate a capului, aranjate pe trei rânduri.
- c. Ornament din bronz în forma unui cap uman. Frizura este cu o cărare pe mijloc ce desparte părul în două jumătăți egale fiind prins cu un material textil egiptean (*klaft*), care este înrolat în partea superioară și are terminații inferioare în formă de frunze de acant. Dimensiuni: 4,2 cm lungime, lățime 3 cm.
- d. Bust feminin de bronz. Frizura are cărare pe mijloc împărțind părul în două părți egale ornamentate cu floare de lotus și semi-lună. Dimensiuni: 5 cm lungime, 4 cm lățime.

Avem astfel de a face cu un caz de înmormântare în stil egiptean, foarte posibil cu o încercare de mumificare. Din păcate această variantă rămâne deocamdată doar o supoziție din lipsa păstrării fragmentelor resturilor umane.

Loc de descoperire: necropola de la nord de orașul Mangalia.

Loc de păstrare: pierdut.

Datare: epocă romană.

Bibliografie: Tacheva-Hitova, 1983, 8, nr. 12 (cu bibliografia mai veche); Bricault, 2001, p. 30.

3. Mormânt cu rit de înmormântare folosit mumificarea.

Dimensiuni: Sarcofag: $L_{\max.} = 234$ cm; $l_{\max.} = 116$ cm; $h_{\max.} = 108$ cm.

Descriere: Sarcofagul descoperit la nord de Mangalia în timpul unor lucrări publice este din marmură însă nu este decorat. În el a fost așezată o femeie, decedată la vârsta de aproximativ cincizeci de ani, având un bogat inventar (pe lângă cele două monede), artefacte de aur, bronz, lemn sau piele, aflate păstrate într-o stare remarcabilă. Corpul a fost mumificat cu ajutorul unor rășini iar ca obiecte din categoria *aegyptiaca* putem aminti un posibil *sistrum*. Totuși este hazardos să avansăm ideea că femeia înmormântată era o preoteasă a Isidei. Este cel de-al doilea caz de mumificare din *Callatis*, cele două cazuri dovedind puternicele influențe religioase provenite de pe malurile Nilului în *polis*-ul de la marginea Pontului Euxin.

Loc de descoperire: La nord de oraș într-un tumul circular, în anul 1970.

Loc de păstrare: Muzeul din Constanța.

Datare: a doua jumătate a sec. al II-lea d.Ch. după o monedă (sestert) cu efigia lui Divei Faustina.

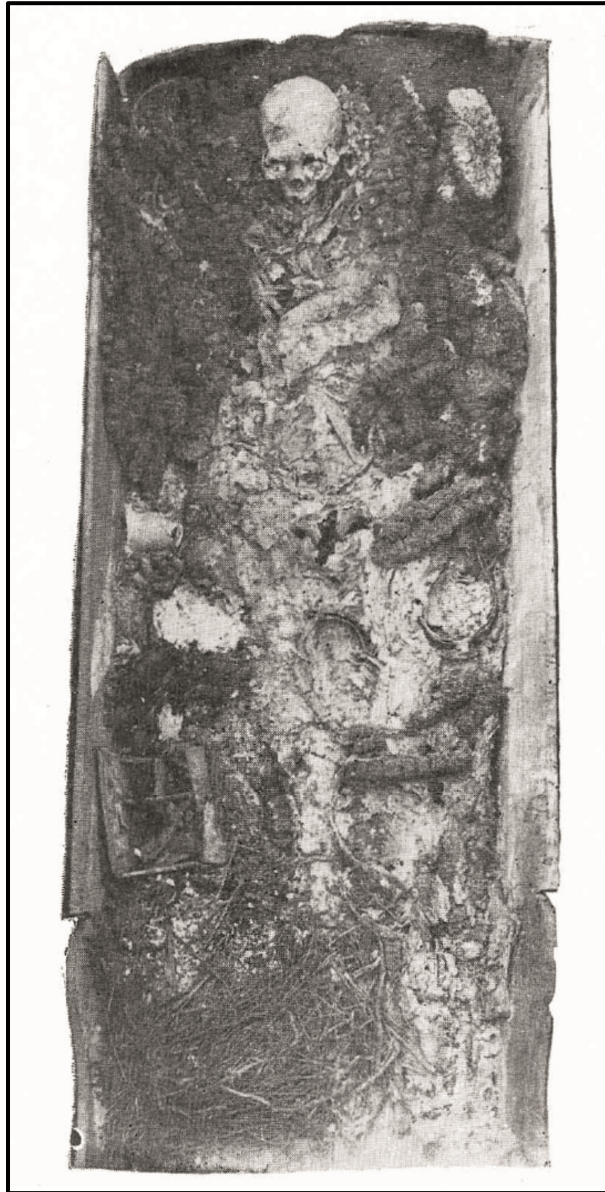
Bibliografie: Rădulescu *et alii*, 1973, p. 247-265, fig. 1-5; Chioffi, 1998, p. 74-77, nr. I.5, 38.

4. Monede aversul lui Commodus, Septimius Severus sau Gordian al III-lea și reversul având-o redată pe Isida.

Descriere: Piesele bătute la Callatis îl reprezintă pe avers pe împăratul Septimius Severus, iar pe spatele monedelor, și anume pe revers, se poate identifica Isis, în postura de protectoare a navigației.

Datare: 193-211 d.Ch.

Bibliografie: Bricault, 2001, p. 30; Bricault, 2008.

Fig. 1. Mormântul descoperit în 1970 cu primul caz sigur de mumificare de la Callatis (după Rădulescu *et alii*, 1973).

BIBLIOGRAFIE

- Avram, 1997 Avram, Al., 1997, *Un nouveau document sur le culte d'Isis à Callatis à l'époque impériale*, în *RRÉ*, 1, p. 5-11.
- Bricault, 1996 Bricault, L., 1996, *Les prêtres du Sarapieion C de Délos*, în *Bulletin de correspondance hellénique*, 120, 2, p. 597-616.
- Bricault, 1997 Bricault, L., 1997, *Les cultes isiaques en Grèce centrale et occidentale*, în *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 119, p. 117-122.
- Bricault, 2001 Bricault, L., 2001, *Atlas de la diffusion des cultes isiaques (IVe av. J.-C. – IVe s. apr. J.-C.)*, Ed. Diffusion de Boccaard, Paris, 192 p.
- Bricault, 2007 Bricault, L., 2007, *La diffusion isiaque en Mésie Inférieure et en Thrace: Politique, commerce et religion*, în *Nile into Tiber. Egypt in the Roman World. Proceedings of the IIIrd International Conference of Isis Studies, Leiden, May 11-14 2005*, *RGRW*, ed. Brill, Leiden-Boston, p. 245-266.
- Bricault, 2008 Bricault, L., 2008, *Sylloge Nummorum Religionis Isiacae et Sarapiacae (SNRIS)*, Ed. Diffusion de Boccaard, Paris, 347 p.
- Chioffi, 1998 Chioffi, L., 1998, *Mummificazione e imbalsamazione a Roma ed in altri luoghi del mondo romano*, *Opuscula* 8, ed. Quasar, Roma, 112 p.
- Rădulescu et alii, 1973 Rădulescu, A., Coman, E., Stavru, C., 1973, *Un sarcofago di eta romana scoperto nella necropoli tumulare di Callatis (Mangalia)*, în *Pontica*, VI, p. 247-265.
- Tacheva-Hitova, 1983 Tacheva-Hitova, M., 1983, *Eastern Cults in Moesia Inferior and Thracia (5th Century BC-4th Century AD)*, *EPRO*, 95, Leiden, Brill, 306 p.+ XC II pl.